

4. Решетило В.П. Біфуркаційний характер інституційних змін соціально-економічних систем перехідного типу / В.П. Решетило // Економічна теорія. – 2007. - № 4. – С. 49-58.
5. Немчинова Е.Ю. Лідерство в світле інноваційної парадигми соціального розвитку / Е.Ю. Немчинова // Інновації. – 2011. - № 1 (147). – С. 89-92.
6. Нурков В.М. Соціальні детермінанти контринноваційного поведіння / В.М. Нурков, // Інновації. – 2011. - № 1 (147). – С. 92-94.

Summary. The article considers the issues of innovative development and property management through the prism of the theory of institutionalism. Theoretical aspects of the institutional basis of innovation development and trends in institutional and structural changes in property relations are disclosed. The researchers described the potential opportunity for innovative development of the Ukrainian economy through effective property management. The recommendations on the implementation of the system approach in modern property theories are grounded.

Key words: innovation, innovative development, property, property redistribution, property management, institutionalization, institutionalization of innovative development.

УДК 330.341.1

Підоричева І.Ю.,
кандидат економічних наук,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РУХУ ДО ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ

Порушено питання співвідношення кризи та інноваційних змін в економіці. Кризу розглянуто як стимул до активізації не вивільненого інноваційного потенціалу української економіки. Висвітлено існуючі проблеми у сфері інноваційної діяльності в Україні та визначено причини, що їх обумовлюють. Зроблено висновок про необхідність зміни вузькогалузевого вертикального підходу до управління інноваціями та сформульовано першочергові кроки, які необхідно реалізувати в цьому напрямку.

Ключові слова: інновації, інноваційна політика, економічне зростання, криза, промисловий сектор економіки.

У сучасному турбулентному світі, який постійно стрясають кризи, довгострокового економічного зростання досягають країни, орієнтовані на підвищення продуктивності своїх економік за рахунок розкриття людського потенціалу, підтримки інновацій, досягнення синергетичного ефекту між різними секторами економіки. Разом із тим визнано, що універсальної економічної політики, яка б відповідала рівню соціально-економічного розвитку країни та забезпечувала її процвітання, – просто не існує.

Це відверто продемонструвала економічна політика Вашингтонського консенсусу, рекомендації якого (розроблені в 1990-му році американським економістом Джоном Вільямсоном) були єдиними і для країн Латинської Америки, і Африки, і Східної Європи та вимагали серед іншого бюджетної дисципліни, лібералізації торгівлі, залучення прямих іноземних інвестицій, приватизації та дерегуляції. З 1990-го року пройшло вже не одне десятиліття, а «правила гарної поведінки» для периферійних країн так і не призвели до змін. Більше того, ефект від їх застосування виявився прямо протилежним. Наприклад, у країнах Північної Африки і Близького Сходу спостерігалось середньорічне падіння ВВП на душу населення на 1% в 1980-і роки і його зростання у наступному десятилітті лише на 1% в рік; у країнах Східної Європи і колишніх радянських республіках втрати цього показника в 1990-і роки склали в середньому 30% [1]. Для країн Латинської Америки 1980-ті роки відомий іспанський соціолог М.Кастельс взагалі назвав «втраченим десятиліттям» [2, с. 104].

На думку експертів причини цього необхідно шукати в інституціональній слабкості [2], структурних характеристиках економіки країн, що розвиваються. Так, за словами відомого норвезького економіста Е. Райнерта, навіть поверхневий аналіз економічного строю бідних країн дає змогу побачити, що існує *прямий зв'язок між типом виробничої структури країни та її неефективністю*, а, отже, схильністю до банкрутства [3]. Попри це популярні сьогодні моделі розвитку бідних країн, у тому числі правила Вашингтонського консенсусу, ігнорують важливі чинники, які створюють багатство, чинники, які є в багатих країнах і відсутні в бідних, – зростаючу віддачу (мається на увазі, що в деяких видах діяльності витрати на виробництво падають при збільшенні обсягів виробництва), технологічні зміни і синергію, – які, діючи спільно, утворюють ланцюгову реакцію, що обумовлює структурні зміни і забезпечує стійке економічне зростання. З цього виходить, що сектор переробної промисловості (в якому існує зростаюча віддача) має особливе значення для країн, що розвиваються, він вирішує їх стратегічні проблеми, – зростання валової доданої вартості, створення нових робочих місць більш високої якості, покращення структури

платіжного балансу [3, с. 49]. У свою чергу, розвинута промисловість виступає стимулюючим фактором економічного зростання, значною мірою обумовлює глобальний економічний рейтинг конкурентоспроможності країни. Визначальну роль у забезпеченні стійкого промислового розвитку та, відповідно, довгострокового економічного зростання відіграють нові знання та інновації. Відтоді як у 1956 р. у світ вийшла стаття представника неокласичної теорії економічного зростання Р. Солоу «Внесок в теорію економічного зростання» [4] (за що вчений був удостоєний Нобелівської премії з економіки, 1987 г.) вчені-економісти усвідомили, що довгострокове економічне зростання визначається, головним чином, технологічним прогресом, а не традиційними факторами виробництва – працею та капіталом.

Сьогодні тези щодо важливості інновацій в забезпеченні довгострокового економічного зростання набули вже хрестоматійного характеру і прийняті до відома всіма країнами, які відносять до переліку своїх державних пріоритетів підвищення якості та рівня життя населення. Низька вартість робочої сили та багатство країни на природні ресурси не розглядаються як її ключові конкурентні переваги. Натомість знання та доступ до знань, втілення їх в інноваціях стають головними джерелами формування високопродуктивної економіки.

Різні аспекти взаємообумовленого зв'язку інновацій, промислового розвитку та економічного зростання розкриваються в численних роботах міжнародних організацій [5; 6], дослідженнях зарубіжних [7-9] та українських учених [10-12]. Водночас першочергові завдання та стратегічні напрями забезпечення довгострокового економічного зростання України в умовах зовнішньої агресії, системної кризи владно-суспільних відносин у політичній та соціально-економічній сферах вимагають приділення пильної уваги питанням співвідношення кризи та інноваційних зрушень в економіці, вирішенню проблем розбудови високотехнологічної індустріальної економіки України з урахуванням специфіки кризової ситуації.

Метою статті є визначення ролі інноваційного фактору в забезпеченні довгострокового економічного зростання, у тому числі в кризових умовах, виявлення існуючих проблем у сфері інноваційної діяльності в Україні і причин, що їх обумовлюють, пропозиція шляхів їх вирішення.

Перед Україною наразі постали найбільші випробування з часів здобуття незалежності – це протидія зовнішній військовій агресії, подолання системної кризи, відновлення довіри суспільства до влади, його демократичне оновлення (невід'ємними елементами якого є законність, дотримання гарантованих Конституцією України базових прав і свобод людини і громадянина), боротьба з корупцією,

забезпечення соціальної справедливості. У зв'язку із цим у деяких фахівців і державних діячів склалося уявлення, що з процесами інноваційних перетворень потрібно зачекати до припинення військових дій на Донбасі, фінансової та економічної стабілізації в країні. Насправді ж завдання подолання кризи збігаються із завданнями інноваційного оновлення економіки: в умовах кризи створюються механізми тяжіння до економічної структури нових галузей, активізуються процеси модернізації та розвитку інноваційного сектора економіки.

Це підтверджується як теоретичними дослідженнями, так і практичним досвідом багатьох країн світу, які у період економічних потрясінь розглядали інноваційний потенціал в якості головного каталізатору оновлення економіки. Так, феномен «економічного дива» в різний час демонстрували Німеччина, Франція, Швеція, Японія, Італія (післявоєнні роки), Польща, Чехія, країни Балтії (пострадянські роки), Словенія, Хорватія (роки після розпаду Югославської федерації), Корея і Фінляндія (посткризовий період 1990-х).

Корейська економіка перетворилася з виробника і експортера низько- і середньо-технологічних товарів у високотехнологічну індустріальну державу. Південна Корея здобула світову популярність завдяки електроніці, мобільним телефонам, моніторам, автомобілям і багатьом іншим технологічним сферам. Ключову роль в історії успіху країни зіграла державна підтримка сфери наукових досліджень і розробок, а також той факт, що інноваційна стратегія була включена до загального плану відновлення та структурної перебудови економіки. Досвід Південної Кореї є показовим уроком для нової політики в плані того, як мають створюватися загальні сприятливі умови для інновацій за допомогою далекоглядної політики [13, с. 13].

Успіх антициклічної політики Фінляндії можна багато в чому пов'язати із розумінням керівництвом цієї країни важливості інновацій для забезпечення стійкого економічного зростання. Завдяки цьому в країні було запроваджено ряд економічних і політичних реформ з метою створення сприятливого для інноваційної діяльності середовища. Стратегія уряду передбачала становлення ефективної інноваційної системи, у тому числі підтримку інновацій за рахунок державних закупівель, венчурного фінансування та інтернаціоналізації послуг. Добре розвинена система інтелектуальної власності у свою чергу дозволила отримати ряд патентів в індустрії мобільних телефонів, – в якій було сконцентровано інноваційне економічне зростання країни [13, с. 15].

Тому складні часи, що переживає наразі Україна, не повинні розглядатись як перешкода на шляху до структурних змін, а тим більше слугувати виправданням для відсутності реформ. Навпаки, криза має

спонукати до змін і руху вперед. Взяти, наприклад, *Ізраїль*. Після здобуття незалежності країна без малого 70 років знаходиться в стані перманентної війни. Однак це не завадило Ізраїлю стати однією з найрозвиненіших країн світу з високим рівнем життя, передовою системою охорони здоров'я, розвиненою наукою і освітою, комфортними умовами ведення бізнесу. Але ще у 1970-1980-х роках економіка Ізраїлю була в стані, схожому на економіку сьогоденної України.

Нажаль українська держава дотепер ще не сформувала чіткого ставлення до інноваційної діяльності. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [14] хоча і передбачає розробку Програми розвитку інновацій, але залишається лише черговою «паперовою» тезою. Минуло вже більше двох років з моменту схвалення Президентом України цього документу, а розробка Програми досі не ініційована. Про яку інноваційну діяльність може йти мова, якщо державне фінансування науки нещадно скорочується, а стимули для залучення приватних інвестицій в науку та інновації так і не передбачені податковою реформою [15].

Державна інноваційна політика не створює ефективних заохочувальних стимулів для співробітництва виробників і споживачів знань, державного і приватного секторів економіки, не сприяє нарощуванню інвестицій у високотехнологічне виробництво. Попит промислових підприємств на інновації є обмеженим, а взаємозв'язки між ключовими суб'єктами інноваційного процесу – наукою та виробництвом – носять здебільшого формальний характер. Сполучні «мости» між ними як і раніше відсутні, що не дозволяє їм продуктивно взаємодіяти, обмінюватися ресурсами, знаннями та створювати ланцюжки зворотного зв'язку. У підсумку це може призвести до остаточної втрати Україною технологічного базису соціально-економічного розвитку, підриву її економічної та національної безпеки. Сформовану ситуацію можна пояснити різними причинами, які, насамперед, полягають у такому:

відсутності державної стратегії інноваційного розвитку України, що спричиняє проблеми з визначенням і практичною реалізацією пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;

високих ризиках, характерних для української економіки, постійних змінах «правил економічної гри», браку довгих коштів, які б можна було використати для оновлення виробництва, що, в підсумку, дестимулює бізнес до участі в процесах соціально-економічного оновлення країни;

низькою наукоємністю традиційних галузей промисловості, невизначеністю для бізнесу майбутніх вигід від вкладання коштів у нові

види діяльності та інновації, неготовністю держави розподіляти такі ризики з бізнесом;

неякісному інституціональному середовищі (правовій невизначеності, слабкості рівня захищеності прав інтелектуальної власності, відсутності ефективної та розгалуженої інноваційної інфраструктури, високому рівні корупції), що позбавляє наукову сферу інвестицій, ускладнює формування ринку інноваційних ідей;

несприятливому культурному фоні для інновацій, відсутності професійних навичок, необхідних для ефективного управління інноваційними процесами, низькому престижі вченого і спотвореному відношенні до підприємництва;

неефективності державного управління інноваціями (низький рівень координації міжвідомчих взаємодій, високий рівень бюрократизації, недостатня спадкоємність і послідовність в реалізації рішень, відсутність єдиної системи моніторингу реалізації державних ініціатив).

нарешті, обмежений попит промислових підприємств на інновації обумовлений процесами, що відбуваються у самому виробництві. Домінування великих бізнес-структур у сировинному сегменті промисловості, високий рівень монополізації у більшості виробничих галузей, обмеження інноваційних процесів на підприємствах застосуванням готових технологічних рішень перешкоджає формуванню зацікавленості промисловості в інноваціях.

При виборі можливих шляхів вирішення наявних проблем необхідно враховувати сучасну економічну реальність у всій її складності, яка характеризується нелінійністю та динамізмом інноваційних процесів. Традиційне уявлення про інновації як про лінійний процес з послідовною зміною етапів (дослідження – розробки – технології – інноваційний продукт) та учасників, що в них задіяні, змінюється розумінням інновацій як інтерактивного процесу, результату одночасної взаємодії великої кількості учасників, об'єднаних у складну систему взаємозв'язків і комунікацій.

Беручи до уваги зазначене, вузькогалузевий вертикальний підхід до управління інноваціями, що активно використовується в Україні, є стратегічно безперспективним. При такому підході управління наукою та виробничою сферою здійснюється розрізнено без координації дій відповідних міністерств і відомств. Потенціал з трансферу та комерціалізації знань і розробок (який міг би компенсувати цей недолік) є слабким, не підтримується ефективною системою інноваційних посередників. Як результат, очевидна відсутність погодження інтересів науки і виробництва, сформованих ефективних міжсекторальних зв'язків, вкрай важливих для успішної роботи сучасних інноваційних систем. Враховуючи цю особливість, необхідною є розробка та реалізація заходів, прямо чи опосередковано спрямованих на підтримку

та розвиток міжсекторального співробітництва. Конкретні кроки в цьому напрямку мають передбачати, насамперед:

(1) реалізацію «змішаної» стимулюючої політики, націленої на декілька компонентів інноваційної системи – освіту, науку, промисловість – та забезпечення їх взаємозв'язку. Це передбачає узгодження державної інноваційної політики з політикою в інших сферах діяльності, що впливають на інновації, насамперед, з промисловою, освітньою, науковою та науково-технічною, а також – у контексті підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) – із загальноєвропейською політикою.

В Європейському Союзі відповідно до стратегії «Європа 2020» загальноєвропейська інноваційна та промислова політики визнаються державами-членами критично важливими для прискорення розвитку, забезпечення конкурентоспроможності та підвищення рівня зайнятості населення у нових сферах діяльності. Врахування цих пріоритетів є обов'язковим в Україні з огляду на передбачене Угодою співробітництво сторін у напрямі розвитку інноваційної політики, модернізації та реструктуризації окремих галузей промисловості (ст. 379 Глави 10 «Політика у сфері промисловості та підприємництва»);

(2) створення при уряді у найкоротший термін (протягом місяця) спеціальної комісії з представників влади, виробництва, науки, освіти, культури і широкої громадськості для розроблення Національної інноваційної стратегії України як єдиного комплексного документу, акумулюючого політичні ініціативи, пропозиції наукової спільноти, бізнесу, освітян та усіх інших зацікавлених осіб з урахуванням цілей, принципів і переліку системних реформ, прописаних у «Стратегії 2020» та Угоді про асоціацію з ЄС. Результатом роботи комісії має стати Національна інноваційна стратегія України, схвалена урядом і подана у вигляді проекту закону для прийняття Верховною Радою України;

(3) створення спеціального органу управління (наприклад, Ради з питань інновацій), відповідального за стратегічний розвиток і координацію горизонтальних зв'язків між інститутами національної інноваційної системи; створення у системі органів регіонального управління спеціальних департаментів (управлінь, відділів) та наділення їх достатніми правовими, фінансовими, організаційними повноваженнями у сфері формування та реалізації науково-технічної та інноваційної політики на місцях. Формування таких органів представляється можливим здійснити за рахунок скорочення «роздутого» апарату ряду міністерств та інших органів влади, перерозподілу частки фахівців у системі регіонального управління із залученням представників наукової спільноти та бізнес-середовища.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що, незважаючи на кризові явища останніх років, Україна має необхідні передумови руху до

високопродуктивної економіки – добре освічене, талановите населення з високим творчим потенціалом[16], розвинену мережу наукових установ і вищих навчальних закладів, потужний промисловий сектор економіки, унікальні природні ресурси, вигідне розташування на карті Європи та інші. Використовуючи наявний потенціал, поєднуючи можливості учасників інноваційної системи, можна викликати потужний ефект синергії на користь оновлення та подальшого зростання економіки на інноваційних засадах.

Список використаних джерел

1. Полтерович В. Эволюционная теория экономической политики. Часть I: Опыт быстрого развития [Электронный ресурс] / В. Полтерович В., Попов В. // Вопросы экономики. – 2006. – № 7. – Режим доступа: <https://mpr.aub.uni-muenchen.de/22168/>
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М., 2000. – 606 с.
3. Эрик С. Райнерт. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / пер. с англ. Н. Автономовой; под ред. В. Автономова. – М.: НИУ ВШЭ, 2011. – 384 с.
4. Solow Robert M. A Contribution to the Theory of Economic Growth / Robert M. Solow // The Quarterly Journal of Economics. – 1956. – Vol. 70, No. 1, pp. 65-94.
5. United Nations Industrial Development Organization (2015) Industrial Development Report 2016. The Role of Technology and Innovation in Inclusive and Sustainable Industrial Development. – Vienna, 262 p.
6. Goldberg, Itzhak; Goddard, John Gabriel; Kuriakose, Smita; Racine, Jean-Louis. 2011. Igniting Innovation : Rethinking the Role of Government in Emerging Europe and Central Asia. World Bank, 2011
7. Romer P. Endogenous Technological Change [Электронный ресурс] / P. Romer // Journal of Political Economy. – 1990. – V. 98. – № 5. – P. 71–102. – Режим доступа: <http://artsci.wustl.edu/~econ502/Romer.pdf/>
8. Aghion P. A Model of Growth through Creative Destruction [электронный ресурс] / P. Aghion, P. Hewitt // Econometrica. – 1992. – V. 60. – № 2. – P. 323–351. – Режим доступа: http://artsci.wustl.edu/~econ502/Aghion_Howitt.pdf.
9. Lin. H. C. A Taxation Policy Toward Capital, Technology and Long-Run Growth [Электронный ресурс] / H. C. Lin, B. Russo // Journal of macroeconomics. – 1999. – V. 21. – № 3. – P.463-491. – Режим доступа: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0164070499001123>.

10. Національна модель неоіндустріального розвитку України: моногр. / В.П. Вишневський, Л.О. Збаразська, М.Ю. Заніздра, В.Д. Чекіна та ін.; за заг. ред. В.П. Вишневського / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Київ, 2016. – 518 с.
11. Ляшенко В.І. Україна ХХІ: неоіндустріальна держава або «краї проекту»? : монографія / В.І. Ляшенко, Є.В. Котов; НАН України, Ін-т економіки промисловості; Полтавський ун-т економіки і торгівлі. – К., 2015. – 196 с.
12. Кіндзерський Ю.В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації: монографія / Ю.В. Кіндзерський ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. тапрогнозув. НАН України». – К., 2013. – 536 с.
13. Innovating Through the Crisis. Report of the High-Level Workshop [Електронний ресурс] / The World Bank, 9-10 June 2011, Dubrovnik, Croatia. – 46 р.. – Режим доступу: <http://wbi.worldbank.org/wbi/Data/wbi/wbicms/files/drupal-acquia/wbi/Workshop%20Report%20%20Innovating%20Through%20the%20Crisis%20-%20Final%20Draft%20Oct%202011.pdf>
14. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://president.gov.ua/documents/18688.html>
15. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» від 24.12.2015 № 909-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/909-19/page>
16. Антонюк В.П. Вища освіта України в системі відносин ринку праці / В.П. Антонюк // Економічний вісник Донбасу. – 2015. - № 2(40). - С.132 – 137.

***Summary.** The question of the relationship between the ratio of crisis and innovative changes in the economy was raised. The crisis is considered as an incentive to intensify the innovative potential of the Ukrainian economy. The main existing problems in the sphere of innovation activity in Ukraine and the causes that give rise to them were identified. The conclusion about the need to change the vertical sectoral approach to the management of innovation and first steps to be taken in this direction was made.*

***Keywords:** innovation, innovation policy, economic growth, crisis, the industrial sector of the economy.*